

บทที่ 5

บทสรุปอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

การศึกษาเรื่องการฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ:กรณีศึกษาระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนในชุมชนพวา จังหวัดจันทบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบของกระบวนการในการฟื้นฟูระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรีและปัญหาอุปสรรคในการฟื้นฟูระบบแลกเปลี่ยนชุมชนรวมทั้งแนวทางในการพัฒนาระบบแลกเปลี่ยนชุมชน จากการศึกษาได้ผลออกมาดังต่อไปนี้

การดำเนินงานระบบแลกเปลี่ยนชุมชนกวยที่ตำบลพวาเป็นรูปแบบที่สะท้อนให้เห็นเนื้อหาว่าเป็นกระบวนการฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนของกลุ่มกวยอีสานที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การมาตั้งชุมชนกวยในเขตอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ทำให้กลุ่มกวยต้องเผชิญหน้ากับวัฒนธรรมสมัยใหม่ไม่ว่าจะเป็นการใช้ระบบการผลิตพืชเศรษฐกิจซึ่งจำเป็นต้องพึ่งพิงเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์อันเป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดหนี้สินของชุมชน ปัญหาหนี้สินได้กลายเป็นปัญหาเรื้อรังเมื่อไฟฟ้าเข้ามาในชุมชนทำให้ชาวบ้านกวยต่างอยู่ในกระแสบริโภคนิยม ในการจัดการกับปัญหาหนี้สินเรื้อรัง กลุ่มกวยได้หันกลับมาฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิมทั้งของภาคอีสานและของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องจากชุมชนบ้านกวยยังเป็นชุมชนที่ยังมีฐานของระบบเครือญาติ มีบทบาทสำคัญอันเนื่องมาจากการอพยพมาตั้งถิ่นฐานกันเป็นเครือญาติและความผูกพันเชื่อมโยงกันด้วยวัฒนธรรมกวยอีสาน บทบาทของเครือญาติในชุมชนกวยที่แก่งหางแมว แสดงให้เห็นจากกิจกรรมต่างๆ เช่น การนับถือผีปู่ตาที่ยังคงมีการปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน

กระบวนการฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนของกลุ่มกวยเริ่มจากการฟื้นฟูการลงแขกหรือการสร้างความร่วมมือซึ่งเป็นวัฒนธรรมเดิมของกลุ่มกวยมาใช้ในรูปแบบของสหกรณ์ เช่น สหกรณ์ออมทรัพย์แบบสัจจะสะสมทรัพย์ สหกรณ์ร้านค้า หลังจากนั้นกลุ่มกวยได้ประสานแนวคิดวนเกษตรมาเป็นเป้าหมายในการพึ่งตนเองกลับมาใช้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนเพื่อให้พึ่งตนเองได้และเกิดความพอเพียง ต่อมาชุมชนกวยได้นำระบบแลกเปลี่ยนมาใช้เป็นเครื่องมือตอบสนอง เป้าหมายการพึ่งตนเองในแนววนเกษตร ระบบแลกเปลี่ยนที่นำเข้ามานี้สอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิมของกวยที่มีมานาน เช่น ของฝาก กลุ่มกวยในชุมชนพวาได้นำรูปแบบการแลกเปลี่ยนมาใช้ 2 รูปแบบคือ ในระยะแรกจะใช้การแลกเปลี่ยนโดยไม่มีสื่อกลาง คือ การแลกเปลี่ยนความรู้ การแลกเปลี่ยนแรงงานและการแลกเปลี่ยนสิ่งของ เนื่องจากการแลกเปลี่ยนทั้งสามสามารถตอบสนองเป้าหมายการพึ่งตนเองแบบวนเกษตรและสอดคล้องกับสถานการณ์ในชุมชนพวา

กล่าวคือ ยุทธศาสตร์การพึ่งตนเองของวนเกษตรนั้นให้ความสำคัญต่อฐานความรู้และฐานทรัพยากร ซึ่งในที่นี้ได้แก่ทรัพยากรจากป่าและองค์ความรู้ของชุมชน ในขณะที่การแลกเปลี่ยนแรงงานก็มาจากแนวคิดการเอาแรงของวัฒนธรรมดั้งเดิม ต่อมารูปแบบการแลกเปลี่ยนของชุมชนพบได้พัฒนาแบบไม่ใช่สื่อกลางมาสู่ระบบการใช้คูปอง เนื่องจากความต้องการของชุมชนที่อยากเรียนรู้การลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนอย่างจริงจังในขณะเดียวกันการใช้คูปองสร้างเงื่อนไขให้สามารถมีการแลกเปลี่ยนกันเป็นประจำทุกวันโดยไม่ต้องให้มีการประชุมเดือนละครั้ง การใช้คูปองชุมชนบ้านกวยถูกผนวกเข้ากับกระบวนการฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนอย่างเห็นได้ชัดเมื่อชาวบ้านกวยได้นำสหกรณ์ออมทรัพย์และสหกรณ์ร้านค้ารวมถึงฐานการผลิต 5 ฐานในชุมชนมาเป็นโครงสร้างพื้นฐานของระบบแลกเปลี่ยน ในขณะเดียวกัน การจัดทำบัตรคูปองก็สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดในการพัฒนาชุมชนบ้านกวยซึ่งบัตรคูปองนั้นจะมีรูปของพระสงฆ์และรูปของต้นไม้ รูปพระสงฆ์ซึ่งชาวชุมชนพวกำหนดให้มีในคูปองสะท้อนถึงระบบคุณค่าของการใช้ชีวิตในการบริโภคให้เพียงพอตามความเหมาะสมของธรรมชาติของมนุษย์ ดังนั้นรูปพระสงฆ์จึงเป็นสัญลักษณ์ของธรรมะเรื่องสันโดษเป็นสำคัญ ส่วนรูปต้นไม้เป็นสัญลักษณ์สะท้อนอุดมการณ์ธรรมชาติลักษณะอยู่กับป่าได้ อุดมการณ์อยู่ร่วมกันระหว่างคนกับป่าของชาวชุมชนพวาแสดงผ่านต้นไม้ ต้นไม้เป็นไม้หายากขึ้นตาม หน้าผาในอำเภอแก่งหางแมว และมีความสวยงามเหมาะสมสำหรับการประดับบ้าน จึงทำให้ต้นไม้เป็นต้นไม้ที่มีราคาแพงถึงต้นละเป็นพันเป็นหมื่น แต่ปัจจุบันต้นไม้ปลูกที่เยอะสูญพันธุ์ เนื่องจากมีผู้ลักลอบตัดต้นไม้ไปขายให้คนมีเงินในเมืองจำนวนมาก ดังนั้นการอนุรักษ์ต้นไม้จึงเป็นสิ่งที่ทำให้รัฐ และข้าราชการที่รับผิดชอบเข้าใจถึงอุดมการณ์การอยู่ร่วมกันกับป่าของชาวบ้านพวา ได้เป็นอย่างดี

ปัญหาและอุปสรรคของการใช้ระบบคูปอง

เนื่องจากการใช้ระบบคูปองในชุมชนพวา เป็นกระบวนการนำวัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิมมาประยุกต์กับรูปแบบการแลกเปลี่ยนสมัยใหม่ ดังนั้นโดยเนื้อหาอุดมการณ์แล้ว ระบบคูปองต้องเผชิญกับปัญหาอุปสรรคที่มาจากวัฒนธรรมสมัยใหม่ดังนี้

1. คูปองไม่สามารถตอบสนองความต้องการสินค้าบางประเภทของสมาชิกได้ เนื่องจากใน สหกรณ์ร้านค้าไม่จำหน่ายสินค้าบางประเภท เช่น เหล้า เบียร์ บุหรี่ เป็นต้น เนื่องจากสินค้าเหล่านี้ทางแกนนำกลุ่มบ้านกวยเห็นว่าไม่ใช่สินค้าที่มีความจำเป็นในชีวิตประจำวันและขัดต่อหลักการพึ่งตนเองตามแนวคิดของวนเกษตรและวัฒนธรรมเดิมของไทย นอกจากสินค้าต่าง ๆ เหล่านั้นก็ยังรวมไปถึงสินค้าที่มีความจำเป็นด้วย เช่น อาหารสดจำพวกเนื้อสัตว์ต่าง ๆ และอาหารสำเร็จรูปซึ่งหมายถึงอาหารที่ปรุงสำเร็จแล้ว ทั้งนี้เป็นเพราะการนับถือพุทธศาสนาในเรื่องของ

การฆ่าสัตว์ตัดชีวิตที่ถือว่าเป็นบาป คนกวยจะมีความรักเมตตาปราณีต่อสัตว์ที่ตนเลี้ยงดูไว้ ดังนั้นคนกวยจะไม่ฆ่าสัตว์ที่ตนเลี้ยงดูไว้มาทำเป็นอาหาร เช่น หมู วัว เป็ด ไก่ เป็นต้น (เฉพาะไก่เท่านั้นที่คนกวยต้องฆ่าเพื่อเซ่นไหว้ผีปูด) เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว การใช้คูปองของกลุ่มบ้านกวยจึงไม่สามารถที่จะตอบสนองความต้องการสินค้าบางประเภทให้แก่สมาชิกได้เพราะไม่สอดคล้องกับแนวคิดทางวัฒนธรรมเดิม

2. ปัญหาพฤติกรรมบริโภคนิยม จากการที่กลุ่มกวยต้องเปลี่ยนแปลงการผลิตจากการผลิตแบบยังชีพ มาเป็นการผลิตเพื่อขายสนองความต้องการของตลาด ตามกระแสเศรษฐกิจทุนนิยมที่มีเป้าหมายคือการใช้เงิน ดังนั้นกลุ่มกวยจึงไม่สามารถต้านทานกระแสของเศรษฐกิจเงินตราได้ การคงอยู่ของวัฒนธรรมเดิมคือความพอเพียงไม่สามารถไหลทนกระแสวัฒนธรรมสมัยใหม่คือการบริโภคโดยมีเงินเป็นสื่อกลางใช้สนองความต้องการบริโภคสินค้าที่หลากหลายทั้งที่จำเป็นและไม่จำเป็นซึ่งสิ่งเหล่านี้ชาวกวยได้รับผลกระทบมาเป็นเวลานานหลายปีจนมาถึงปัจจุบันที่การบริโภคนิยมเป็นอุปสรรคในการใช้คูปอง กล่าวคือ แม้สมาชิกกลุ่มกวยนั้นจะใช้คูปองจึงทำให้ชาวกวยมีความต้องการสินค้าที่หลากหลายนอกเหนือจากการซื้อของในสหกรณ์ร้านค้า ซึ่งการบริโภคเหล่านี้คือการบริโภคความสะดวกสบาย การบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยเป็นผลมาจากสื่อโฆษณาต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรถโฆษณาและแผ่นป้ายโฆษณาที่มีผลต่อการรับรู้และสามารถจูงใจชาวบ้านกวยได้เป็นอย่างดี ดังนั้นต้องยอมรับอย่างหนึ่งว่า การที่ชาวกวยจะคงอยู่ด้วยกระแส วัฒนธรรมแบบเดิมนั้นไม่สามารถเป็นไปได้ เพราะด้วยปัจจัยต่าง ๆ ที่บีบรัดให้ชาวกวยต้องยอมรับกับกระแสวัฒนธรรมสมัยใหม่ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหานี้สินที่เป็นปัญหาหลักของชุมชน

3. ปัญหาของระบบตลาด อันเนื่องมาจากการขยายตัวของเศรษฐกิจทุนนิยมเข้าสู่ชุมชนหมู่บ้าน ตลาดทุนนิยมซึ่งเป็นอุปสรรคต่อระบบแลกเปลี่ยนในปัจจุบันก็คือตลาดนัด ในชุมชนพวามีตลาดนัดอยู่ 2 แห่งคือ ตลาดนัดพวาซึ่งเป็นตลาดนัดที่ค่อนข้างใหญ่ และตลาดนัดเนินจำปาซึ่งมีขนาดย่อมลงมา ตลาดนัดทั้งสองนี้จัดเกือบทุกวันยกเว้นวันจันทร์วันเดียว ชาวชุมชนพวาส่วนใหญ่จะนิยมมาซื้อของที่ตลาดนัด เนื่องจากตลาดนัดมีสินค้าที่หลากหลายราคาไม่แพงจนเกินไป ดังนั้นจึงเป็นเหตุให้สหกรณ์ร้านค้าไม่สามารถขายของสู้กับตลาดนัดได้เนื่องจากสินค้าไม่หลากหลายเหมือนตลาดนัด

4. ปัญหาจากการผลิตพืชเศรษฐกิจโดยเฉพาะอย่างยิ่งยางพาราที่มีราคาดีในปัจจุบัน ดังนั้นชาวกวยส่วนใหญ่จึงไม่ค่อยมีเวลาในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนเพราะการปลูกพืชเศรษฐกิจนั้นต้องอาศัยการดูแลรักษาและการเก็บเกี่ยวผลผลิตในเวลากลางคืนเช่นยางพาราซึ่งจะต้องกรีดยางในเวลากลางคืนเท่านั้น ส่วนเวลากลางวันชาวกวยก็ต้องดูแลสวนผลไม้ของตน การใช้

อุปถัมภ์เพื่อหวังผลในการกระตุ้นการผลิตให้เกิดขึ้นในชุมชนนั้นจึงเป็นไปได้ค่อนข้างยาก เพราะเมื่อชาวบ้านยังคงอยู่ในกระแสวิวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่ต้องดิ้นรนและมีการสนองต่อความต้องการของตลาดอยู่นั้น การใช้อุปถัมภ์แม้จะมีผลในชีวิตประจำวัน เช่นการแลกอุปถัมภ์เพื่อซื้อของในร้านค้าชุมชน ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่นั้นยังคงใช้เงินสดมาแลกกับอุปถัมภ์ มีเพียง 5% เท่านั้นที่นำผลิตภัณฑ์หรือผลิตผลมาแลกเป็นอุปถัมภ์

5. อุปถัมภ์รูปร่างสีสนไม่ตรงกับที่ชาวบ้านเลือกแบบไว้อีกทั้งขับและฉีกขาดง่ายยากแก่การเก็บไว้กับตัว ชาวบ้านจึงไม่ยอมแลกอุปถัมภ์ไว้ใช้หรือเมื่อจะซื้อสินค้าที่สหกรณ์เท่านั้นจึงจะแลกแล้วซื้อเลย

แนวทางในการพัฒนาระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในภาคตะวันออก

ในกรณีกลุ่มกวยชุมชนพวการมีระบบเครือญาติเป็นพื้นฐานของชุมชนที่มีฐานทรัพยากรคือป่าไม้และการมีผู้นำทั้งพระสงฆ์รวมถึงฆราวาสที่มีความเข้มแข็งและอุทิศการทำงานให้กับส่วนรวม นอกจากนี้ยังต้องอยู่ในเครือข่ายแนวคิดการพึ่งตนเองของวนเกษตรทำให้สามารถจัดทำระบบแลกเปลี่ยนชุมชนได้ การที่ชุมชนในภาคตะวันออกจะนำระบบแลกเปลี่ยนชุมชนไปใช้นั้นควรมีเงื่อนไขดังกล่าวก่อนที่จะนำไปปรับประยุกต์ใช้กับชุมชนของตนโดยคำนึงถึงองค์ความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติจริงของกลุ่มกวยรวมไปถึงการปรับปรุงจุดอ่อนของระบบแลกเปลี่ยนชุมชนและพัฒนาปรับปรุงการแลกเปลี่ยนในพื้นที่ซึ่งผู้วิจัยได้เสนอแนวทางคือ

1. รูปแบบการแลกเปลี่ยนที่เหมาะสมโดยเริ่มจากการแลกเปลี่ยนที่ไม่ใช้สื่อกลางมาสู่การแลกเปลี่ยนแบบใช้อุปถัมภ์เช่นในกรณีของกลุ่มกวยที่เริ่มต้นจากการใช้เวทีการประชุมกลุ่มที่จัดขึ้นเดือนละครั้ง จนกระทั่งได้นำแนวคิดระบบแลกเปลี่ยนชุมชนมาใช้ในรูปแบบของอุปถัมภ์ซึ่งสามารถใช้ได้ในชีวิตประจำวัน

2. แนวทางในการพัฒนาระบบแลกเปลี่ยนจำเป็นต้องใช้กลยุทธ์ในการขับเคลื่อนระบบแลกเปลี่ยนโดยใช้เนื้อหาของวัฒนธรรมชุมชนแต่ใช้ในรูปแบบของวัฒนธรรมสมัยใหม่ เนื่องจากระบบคิดของกลุ่มกวยในชุมชนพวการยังมีวิธีคิดและผูกพันกับวัฒนธรรมชุมชนที่มีอยู่เดิมแต่จำเป็นต้องมี ปฏิสัมพันธ์กับพลังภายนอกซึ่งเป็นวัฒนธรรมสมัยใหม่ ดังนั้นแนวทางในการพัฒนาระบบอุปถัมภ์ของชุมชนพวการจึงอาจมีได้ดังนี้

2.1 การตอบสนองความต้องการบริโภคสินค้าของสมาชิกโดยการกระตุ้นการผลิตขึ้นในชุมชนโดยอาศัยความสัมพันธ์ของระบบเครือญาติ โดยการผลักดันให้เยาวชนกลุ่มบ้านกวยได้มีบทบาทในการผลิตร่วมกับผู้ใหญ่ ซึ่งการใช้กลุ่มเยาวชนนี้จะเป็นสิ่งที่ทำให้สมาชิกในกลุ่มบ้านกวยหันมาใช้อุปถัมภ์ซื้อสินค้าในร้านค้าชุมชนมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ ผู้นำบ้านกวยจะชักชวนให้เยาวชน

หันมาใช้เวลาวางให้เป็นประโยชน์ด้วยการทำผลิตภัณฑ์หรือสินค้าที่ยังไม่มีวางขายในร้านค้าชุมชน และเป็นที่ต้องการของสมาชิก รวมถึงการเพาะปลูกพืชผักที่สมาชิกต้องไปหาซื้อจากตลาดภายนอก มาวางขายในร้านค้าชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้ร้านค้าชุมชนสามารถตอบสนองความต้องการสินค้าของ สมาชิกได้ระดับหนึ่ง

2.2 การให้สมาชิกบ้านกวยมีการจดบันทึกรายรับรายจ่ายโดยการแจกสมุดบันทึก รายรับรายจ่ายในครัวเรือน ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ยากใหม่สำหรับชาวบ้าน แต่สมุดบัญชีรายรับรายจ่าย นี้จะทำให้มองเห็นภาพรายรับรายจ่ายในแต่ละวันของตนได้ชัดเจนยิ่งขึ้นซึ่งเป็นการกระตุ้น จิตสำนึกในเรื่องการใช้จ่ายของสมาชิกได้และมีผลด้านการลดพฤติกรรมการบริโภคนิยมต่อมา การ ส่งเสริมให้สมาชิกจดบันทึกค่าใช้จ่ายนั้น ทางผู้นำบ้านกวยได้ใช้กลยุทธ์ในการจูงใจสมาชิก โดยสมาชิกจะนำบัญชีที่จดบันทึกค่าใช้จ่ายมาแลกเป็นรูปของที่สหกรณ์ร้านค้าได้โดยสหกรณ์จะคิด ราคาให้เป็นจำนวนวันละ 5 พอ

2.3 สร้างตลาดแลกเปลี่ยนแข่งขันกับตลาดนัด กล่าวคือ มีการจัดตลาดนัดขึ้นมาใน พื้นที่ของบ้านกวย เพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าหรือทำการซื้อขายสินค้าโดยใช้รูปของและเปิดโอกาสให้ ผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกรูปของเข้ามาแลกเปลี่ยนสินค้าหรือซื้อขายสินค้าได้โดยมีกฎว่าต้องใช้เฉพาะ รูปของเท่านั้น ซึ่งรูปของสามารถแลกได้จากศูนย์รูปของที่ตั้งไว้บริเวณตลาดแลกเปลี่ยนโดยไม่หัก เปอร์เซ็นต์

2.4 ส่งเสริมการทำกิจกรรมสร้างงานให้กับสมาชิกในชุมชนแล้วจ่ายค่าตอบแทนเป็น รูปของ เพื่อจูงใจให้สมาชิกแบ่งเวลาจากการปลูกพืชเศรษฐกิจมาทำกิจกรรมอื่นโดยเริ่มจากเยาวชน เป็นหลัก เพราะเยาวชนนั้นจะเป็นผู้เชื่อมโยงระหว่างกิจกรรมการผลิตกับสมาชิก กล่าวคือ เมื่อ สมาชิกที่ทำกิจกรรมการผลิตนั้นเป็นลูกหลานของคนในชุมชน ดังนั้นความสัมพันธ์ทางเครือญาติ จะทำให้ผู้ใหญ่หันมาร่วมมือทำกิจกรรมต่าง ๆ

2.5 พัฒนารูปแบบของรูปของซึ่งอาจจะใช้เป็นเบี้ยแทนกระดาษ เพราะเบี้ยนั้นแข็งแรง คงทนกว่ากระดาษโดยยึดรูปแบบเดิมในส่วนของกาให้มีพระอยู่ในหน้าหนึ่งของเบี้ยส่วนอีก หน้าหนึ่งนั้นเป็นรูปของต้นปรอง

อภิปรายผล

กลุ่มพัฒนาชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง บ้านสันติสุข อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธรเป็นกลุ่ม แรกที่จัดระบบแลกเปลี่ยนชุมชนแบบใช้บัตรแลกเปลี่ยนเดิมเรียกว่า “เบี้ยกุดชุม” หลังจากถูก กล่าวหาจากธนาคารแห่งประเทศไทยว่าทำผิดพระราชบัญญัติเงินตรา พ.ศ. 2501 จึงเปลี่ยน หน่วยบัตรแลกเปลี่ยนเป็น “บุญ” (สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม มูลนิธิบูรณะชนบท

แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, 2549, หน้า 17)

กลุ่มบ้านสันติสุข เป็นกลุ่มที่มีทุนทางสังคมสูง ชุมชนเชื่อมั่นในแนวคิดพึ่งตนเองและต้องนำแนวคิดสู่ภาคปฏิบัติแต่ยังไม่มีรูปแบบ จนกระทั่งได้รับคำแนะนำช่วยเหลือจากอาสาสมัครต่างประเทศ กลุ่มจึงเห็นว่าระบบแลกเปลี่ยนชุมชนน่าจะเป็นเครื่องมือในการพึ่งตนเองได้ กลุ่มจึงตัดสินใจเลือกระบบการให้บัตรแลกเปลี่ยนเนื่องจากเห็นว่า เป็นระบบที่มีการใช้สะดวก คล้ายการใช้เงินบาท ส่วนระบบบันทึกการหักบัญชีไม่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของสมาชิกซึ่งไม่คุ้นเคยกับการเขียนและการลงบัญชี

กลุ่มเครือข่ายพวา เป็นกลุ่มที่ประกอบด้วยสมาชิกที่เป็นคนภาคอีสานเป็นส่วนใหญ่และกลุ่มชาติพันธุ์ส่วยซึ่งมีวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนเป็นพื้นฐานเมื่ออพยพมาอาศัยอยู่ที่ชุมชนพวา วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนนี้ยังคงอยู่ในระยะแรก ๆ แล้วค่อย ๆ เลื่อนหายไปจากชุมชนจนกระทั่งโครงการวิจัยและพัฒนาระบบแลกเปลี่ยนชุมชนได้เผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับระบบแลกเปลี่ยนชุมชนให้กับชาวบ้านกลุ่มพวา กลุ่มได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับระบบแลกเปลี่ยนชุมชนและได้ฟื้นฟูวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนขึ้นมาอีกครั้งอย่างเป็นระบบในรูปแบบของคู่มือซึ่งทางกลุ่มคาดหวังไว้ว่า คู่มือจะเป็นเครื่องมือหนึ่งในการเรียนรู้และสามารถลดค่าใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือยได้

สภาพเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านสันติสุข อำเภอกุดชุม ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาและทอผ้า มีพัฒนาการความเป็นชุมชนพึ่งตนเองมากกว่า 20 ปี มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีการทำผลิตภัณฑ์ชุมชนที่หลากหลาย เช่น กลุ่มทำน้ำเต้าหู้ กลุ่มโรงสีชุมชนรักษัธรรมชาติ บ้านนาไส้ แคมพูสมุนไพร น้ำยาล้างจาน ยาสมุนไพร ฯลฯ

สภาพเศรษฐกิจของชุมชนพวา แก่งหางแมวอำเภอ ชวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพปลูกพืชเศรษฐกิจ คือ ยางพารา ทำสวนผลไม้เช่น เงาะ ทุเรียน มังคุด ลองกอง ฯลฯ กลุ่มผู้นำส่วนใหญ่เป็นคนอีสานและชาติพันธุ์ส่วย มีการทำงานเป็นทีมที่เข้มแข็ง มีความคิดริเริ่มสามารถนำระบบแลกเปลี่ยนมาบูรณาการให้กับชุมชนได้

วัตถุประสงค์ของการสร้างระบบแลกเปลี่ยนชุมชนของกุดชุมคือเพื่อกระตุ้นการแลกเปลี่ยนทรัพยากรภายในชุมชน เพื่อกระตุ้นให้เกิดการออมและเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน (สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, 2549, หน้า 66) การที่ชุมชนต้องการสร้างระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อต้องการจัดการปัญหานี้สิน ซึ่งการทำระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนนี้ กุดชุมใช้ในรูปแบบของเงินตราชุมชนหรือเรียกว่า “บุญกุดชุม”

วัตถุประสงค์ของการฟื้นฟูวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนของชุมชนพวา เพื่อกระตุ้นการผลิตลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนและสร้างความสามัคคีให้เกิดในชุมชน การขยายตัวของเศรษฐกิจเงินตรา

ทำให้ชาวบ้านหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อให้ได้เงินมาใช้จ่ายในการอุปโภคบริโภคทั้งที่จำเป็นและฟุ่มเฟือยก่อให้เกิดปัญหาหนี้สินในชุมชนซึ่งเป็นปัญหาสำคัญซึ่งชาวบ้านไม่สามารถจัดการเองได้ ดังนั้นการฟื้นฟูวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนอย่างเป็นระบบในรูปแบบของคูปองเรียกว่า “รู้จักพอ” จะเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการเรียนรู้ ลดค่าใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือยได้

ชุมชนกุดชุมมีคณะกรรมการบุญ บริหารและเก็บข้อมูลการใช้บุญ สมาชิก 23 ครัวเรือน ได้รับบุญคนละ 200 บุญ และต้องส่งบุญคืนเมื่อครบกำหนด มีการจัดตลาดนัดชุมชนเพื่อให้สมาชิกได้ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าทุกสัปดาห์ สินค้าที่แลกเปลี่ยนเช่น พืชผลทางการเกษตร พืชผลจากธรรมชาติ อาหารปรุงสำเร็จ

ชุมชนพวามีการฟื้นฟูวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนในรูปแบบของคูปอง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มบ้านกวย (หมู่ 2) และกลุ่มคลองพลอย (หมู่ 4) กลุ่มบ้านกวย มีผู้เข้าร่วมการแลกเปลี่ยนในระบบคูปอง 17 คน จากสมาชิกสหกรณ์ 51 คน กลุ่มบ้านกวยเปิดให้สมาชิกทำการแลกเปลี่ยนได้ทุกวัน แต่กลุ่มคลองพลอยเปิดให้สมาชิกแลกเปลี่ยนได้เฉพาะวันเสาร์และวันอาทิตย์ มีกิจกรรมการประชุมเดือนละ 1 ครั้ง ซึ่งชาวบ้านจะมาร่วมกันทำบุญ และจ่ายค่าแรงเป็นคูปองบ้าง เป็นบุญบ้าง ซึ่งคูปองนั้นสามารถใช้ซื้อของได้ในสหกรณ์ร้านค้าเท่านั้น

กฎเกณฑ์ของการใช้บุญกุดชุม จะใช้บุญได้เฉพาะผู้ที่เป็สมาชิกเท่านั้น มูลค่าของบุญจะเท่ากับเงินบาทเพื่อสะดวกในการแลกเปลี่ยน สมาชิกสามารถเบิกบุญกุดชุมได้จากธนาคารบุญ โดยในระยะแรก สามารถเบิกได้หน่วยละ 500 บุญ สมาชิกสามารถแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการที่ผลิตและมีอยู่ภายในชุมชน เช่นมะพร้าว น้ำมันถั่วเหลือง ไข่ เนื้อสัตว์ ข้าว ขนมหวาน ผักและผลไม้ เป็นต้น โดยสามารถนำสิ่งของมาแลกเปลี่ยนกันได้ทั้งตลาดนัดชุมชน การใช้บุญต้องใช้ควบคู่กับเงินบาท เช่นการซื้อน้ำมันถั่วเหลือง 1 ถัง ปกติราคา 5 บาทก็สามารถใช้เงินบาท 4 บาท + บุญ 1 บุญ มูลค่าของสินค้าและบริการขึ้นอยู่กับราคาสินค้าและตกลงร่วมกันระหว่างผู้ที่แลกเปลี่ยน กล่าว อีกนัยหนึ่งได้ว่า ราคาของสินค้าและบริการในการแลกเปลี่ยนด้วยบุญกุดชุมไม่ได้ถูกกำหนดไว้เป็นมาตรฐาน เช่นเดียวกับเงินบาท แต่มีความยืดหยุ่นสามารถต่อรองกันได้ระหว่างผู้แลกเปลี่ยน (สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, 2549, หน้า 66-67)

การใช้คูปองรู้จักพอของชุมชนพวา ผู้ที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ออมทรัพย์สามารถแลกเปลี่ยนได้จากกรรมการคูปอง จะนำเงินสดหรือผลิตภัณฑ์มาแลกก็ได้หรือถ้าสมาชิกคนใดที่ไม่มีเงินสดหรือไม่มีสิ่งของมาแลกเปลี่ยนเป็นคูปองแต่มีความต้องการที่จะใช้คูปอง กรรมการคูปองก็จะให้คูปองนั้นแก่สมาชิกก่อน โดยให้ตามจำนวนหุ้นที่มีอยู่ในสหกรณ์ออมทรัพย์ เช่น มีหุ้นอยู่ 300 บาท ก็จะได้หุ้นไป 300 พอ คูปองนั้นไม่สามารถที่จะแลกคืนเป็นเงินสดได้แต่ก็มีข้อยกเว้นในบางกรณี เช่น เมื่อ

มีความต้องใช้เงินอย่างเร่งด่วนหรือต้องการเงินสดไปชำระค่าสาธารณูปโภค คณะกรรมการคูโปงก็จะประชุมและรับแลกคืนเป็นเงินสด คูโปงจะใช้ได้ในสหกรณ์ร้านค้าเท่านั้น รวมไปถึงการจ้างแรงงานของสมาชิกกันเองด้วย

ปัญหาอุปสรรคของระบบแลกเปลี่ยนของกุดชุม จากสภาพความแห้งแล้งจึงทำให้ชาวบ้านไม่มีผลผลิตหรือมาแลกเปลี่ยน ชาวบ้านมีความมั่นใจในการยอมรับบุญน้อยลง แม้ค้ำบางคนไม่รับบุญ การหมุนเวียนบุญน้อยลงกว่าเดิมเพราะขาดความต่อเนื่องและการกระตุ้นในการดำเนินกิจกรรม อีกทั้งขาดการสรุปปัญหาและการแก้ปัญหาาร่วมกัน

ปัญหาอุปสรรคของระบบแลกเปลี่ยนของพวา หลังจากที่ได้ทดลองใช้คูโปงมาได้ระยะหนึ่งพบว่าคูโปงนั้นยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกได้ ชาวบ้านยังยึดติดกับพฤติกรรมบริโภคนิยมและระบบตลาดยังคงมีผลต่อสมาชิกในรูปของตลาดนัดหรือแมคโคร โลตัส ดังนั้นการใช้คูโปงของสมาชิกจึงยังไม่ได้ช่วยในเรื่องของการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนเท่าที่ควร การปลูกพืชเศรษฐกิจของชาวบ้านก็เป็นปัญหาสำคัญอีกอย่างหนึ่งเพราะการปลูกพืชเศรษฐกิจของชาวบ้านต้องอาศัยการดูแลและการเก็บเกี่ยวผลผลิตอย่างใกล้ชิด เช่นการปลูกยางพาราต้องกรีดเวลากลางคืน กลางวันต้องดูแลสวนผลไม้หรือพันธุ์ไม้ของตนจึงทำให้ชาวบ้านไม่มีเวลาทำกิจกรรมอื่น ดังนั้นการใช้คูโปงเพื่อกระตุ้นการผลิตให้เกิดขึ้นในชุมชนจึงไม่ค่อยได้ผล ปัญหาสุดท้ายคือรูปแบบของคูโปงนั้นไม่แข็งแรงยับและฉีกขาดง่ายเมื่อคูโปงหมุนเวียนหลายมือทำให้ชาวบ้านไม่อยากเก็บคูโปงไว้กับตัว จะแลกเมื่อซื้อของเป็นส่วนใหญ่

แนวทางในการพัฒนาระบบแลกเปลี่ยนชุมชนของกุดชุม คือ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชนให้เห็นความสำคัญของการใช้บุญ ขยายการใช้บุญสู่สหกรณ์ร้านค้าของหมู่บ้านและการเชื่อมโยงระบบบุญกับโรงสีของชุมชน กระตุ้นการจดบันทึกการใช้บุญและจดบันทึกรายรับรายจ่ายในครัวเรือน รวมไปถึงให้มีการวางแผนการอบรมอาชีพเสริม/การผลิตให้มีการพัฒนาควบคู่ไปกับระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

แนวทางในการพัฒนาระบบแลกเปลี่ยนชุมชนของพวา คือหาสินค้าให้หลากหลายมากขึ้นในร้านค้าชุมชนเพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกได้ กระตุ้นให้ชาวบ้านจดบันทึกค่าใช้จ่ายรายวันและการแลกใช้คูโปง ส่งเสริมกิจกรรมการผลิตแก่เยาวชน รวมไปถึงการจัดตลาดนัดชุมชนขึ้นมาเพื่อต่อสู้กับตลาดนัดโดยเน้นที่ผลิตภัณฑ์ที่มาจากเยาวชน และการเปลี่ยนรูปแบบของคูโปงเพื่อให้คงทนกว่าปัจจุบัน เช่นอาจเปลี่ยนจากกระดาษเป็นการใช้เบ้าแทน

จะเห็นได้ว่าการใช้ระบบแลกเปลี่ยนของกุดชุมและชุมชนพวามีความแตกต่างกัน กุดชุมมีการใช้บุญในตลาดแลกเปลี่ยนที่ชุมชนจัดขึ้นและมีการหมุนเวียนบุญไม่มากนักเนื่องจากบุญ

ยังไม่ค่อยเป็นที่ยอมรับของคนบางกลุ่มหรือตามร้านค้า มีการกระเด็น หรือทำกิจกรรมร่วมกันน้อย ชาวบ้านไม่ค่อยให้ความร่วมมือ ในกลุ่มของผู้นำยังไม่สามารถคิดริเริ่มการใช้นุญให้เหมาะสมกับชุมชนตนเองได้โดยต้องพึ่งพานักวิจัยช่วยสนับสนุน ดังนั้นเมื่อหมดโครงการระบบแลกเปลี่ยน ชุมชนฯจึงไม่แน่ว่าบุญกุศลจะสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้หรือไม่

ชุมชนพวาเป็นชุมชนแรกในภาคตะวันออกเฉียงใต้ที่มีการฟื้นฟูวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนอย่างเป็นระบบในรูปแบบของคูปอง สมาชิกของคูปองส่วนใหญ่อพยพมาจากภาคอีสานโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชาติพันธุ์ส่วยที่อพยพมาจากจังหวัดสุรินทร์นั้น เคยมีวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนอยู่เป็นพื้นฐานรวมถึงความคิดความเชื่อ โดยเฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์ส่วยจึงหล่อหลอมให้ชาติพันธุ์ส่วยมีแนวคิดและการปฏิบัติที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ดังนั้นการใช้อยู่ของชุมชนพวา จึงมีความแตกต่างกับชุมชนอย่างชัดเจนไม่ว่าจะเป็นเรื่องของผู้นำที่ทางชุมชนพวามีผู้นำที่เข้มแข็งสามารถทำงานกันเป็นทีม มีความคิดริเริ่มและสามารถประยุกต์ใช้คูปองให้เข้ากับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านได้ โดยไม่มีแรงต่อต้านมากระทบให้เป็นอุปสรรคแต่อย่างใด ชาวบ้านสามารถใช้คูปองได้ด้วยกลไกการยอมรับเพราะไม่มีการบังคับใครสมัครใจที่จะใช้หรือไม่ใช้ก็ได้

การใช้อยู่ของพวายังมีนวัตกรรมใหม่ ๆ เกิดขึ้น เช่น การใช้คูปองนำมาออมทรัพย์ได้ ปลดปล่อยคูปองให้สมาชิกกู้และนำคูปองมาเป็นผลกำไรเมื่อสิ้นปีด้วย ดังนั้นการเรียนรู้ของชาวชุมชนพวาโดยใช้อยู่เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งยังคงดำเนินต่อไปและพัฒนารูปแบบต่อไปเรื่อย ๆ ให้เหมาะสมกับชุมชนของตน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ในการส่งเสริมระบบแลกเปลี่ยนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ภาครัฐควรเน้นนโยบายการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชน ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนนั้นจะต้องวางบทบาทที่แตกต่างจากการสั่งการจากเบื้องบนลงมาในระดับล่าง ซึ่งมีผลในทางกลับกันคือทำให้ชุมชนถูกแทรกแซงจากรัฐและอ่อนแอจึงไม่สามารถเป็นตัวของตัวเองในการขับเคลื่อนงานพัฒนาได้ บทบาทที่เหมาะสมของรัฐบาลในสถานการณ์เช่นนี้คือการให้ความชอบธรรมในกิจกรรมการแลกเปลี่ยน เนื่องจากการแลกเปลี่ยนเป็นนวัตกรรมใหม่ทางการเงินในชุมชน จึงอาจก่อให้เกิดการเข้าใจผิดได้โดยง่าย รูปธรรมของการให้ความชอบธรรมแก่ระบบแลกเปลี่ยนของรัฐก็คือ อนุญาตให้มีระบบเงินตราชุมชนได้ นอกจากนี้กลไกของรัฐในท้องถิ่นอันมีบทบาทเป็นเพียงที่ปรึกษาหรือ พี่เลี้ยงให้แก่กลุ่มกิจกรรมแลกเปลี่ยนดังเช่นบทบาทของนายอำเภอแห่งทางแมวในปัจจุบันที่ได้แสดงจุดยืนให้กลุ่มกวดำเนินกิจกรรมการเพื่อส่วนรวมของชุมชนในเรื่องการแลกเปลี่ยนโดยไม่เข้าไปแทรกแซงกิจกรรมของชุมชนกวด แต่จะคอยสนับสนุนเพื่อขยายผล

ไปสู่ชุมชนอื่น

2. การช่วยเผยแพร่แนวคิดและสนับสนุนให้ชุมชนอื่นในตำบลพวมาทตลอดใช้คู่มือ เพื่อเป็นวิธีการหนึ่งในการลดค่าใช้จ่าย ป้องกันไม่ให้เงินไหลออกนอกชุมชนขยายแนวคิดนี้ไปสู่ชุมชนอื่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจนสามารถรวมตัวกันเป็นเครือข่ายและทำการแลกเปลี่ยนกัน ซึ่งจะสามารถทำให้สนองความต้องการสินค้าได้หลากหลายขึ้น ไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง ไม่ทำให้เงินไหลออกไปสู่ภายนอกและเป็นการสร้างความมั่นคงของชุมชนให้เข้มแข็งมากขึ้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ในการวิจัยเรื่องการฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชน กรณีศึกษาระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนในชุมชนพวมา จังหวัดจันทบุรีเป็นการวิจัยที่ศึกษาถึงการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมเดิมของชาวอีสานที่มาอาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตำบลพวมา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ซึ่งเน้นเรื่องการแลกเปลี่ยนตั้งแต่อพยพโยกย้ายจากภาคอีสานเข้ามาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจนทำให้การแลกเปลี่ยนหายไปจนกระทั่งสามารถฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ได้ มีรูปแบบและวิธีการกระบวนการขั้นตอนต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทสรุป ตั้งแต่การแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชาวบ้านกับนายทุน เมื่อครั้งอดีตจนกระทั่งอยู่ในรูปแบบของการทดลองใช้คู่มือซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษารูปแบบของการใช้คู่มือเป็นเวลา 6 เดือน สิ่งที่ผู้วิจัยต้องการเสนอแนะให้ศึกษาต่อไปมีดังต่อไปนี้

1. การศึกษาการใช้คู่มือของชุมชนต่อไปว่าจะเกิดผลเช่นไร สามารถช่วยลดค่าใช้จ่ายในชุมชนได้หรือไม่ อย่างไร
2. การศึกษาเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคที่จะเกิดขึ้นในกระบวนการใช้คู่มือ วิธีการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นกับคู่มือของกลุ่มชุมชนพวมา
3. ศึกษาการพัฒนาารูปแบบกระบวนการใช้คู่มือของกลุ่มชุมชนพวมา และการขยายผลไปสู่ชุมชนอื่น ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ